

Aleksandra Orzeł-Jakubowska

doktor nauk prawnych, adiunkt, Katedra Postępowania Cywilnego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warszawski
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1368-1461>

Recenzja monografii pt. „Civil Courts Coping with COVID-19” pod red. Barta Kransa i Anny Nylund, Haga 2021

1. Pandemia COVID-19, która rozwinęła się niemalże na całym świecie w pierwszej połowie 2020 r., stwarzając zagrożenia dla życia i zdrowia ludzi, postawiła pod znakiem zapytania funkcjonowanie instytucji realizujących istotne funkcje społeczne. Groźba długotrwałego paraliżu dotknęła także wymiar sprawiedliwości w sprawach cywilnych. Wobec tego konieczne stało się pilne wprowadzenie skutecznych środków zaradczych umożliwiających kontynuowanie działalności orzeczniczej przez sądy cywilne. Doprowadziło to do bezprecedensowej – pod względem skali i szybkości – transformacji postępowania cywilnego w celu dostosowania sądów do „nowej rzeczywistości” opartej na zasadzie dystansu społecznego, która w pewnych okresach pandemii przekształcała się w zasadę izolacji społecznej. Zmiany prawa procesowego i praktyki sądowej wprowadzone w tym czasie w bardzo wielu państwach stanowią ciekawy materiał badawczy, pozwalający na ocenę ich skuteczności oraz rozważenie, które z nich powinny na stałe pozostać elementem wymiaru sprawiedliwości.

2. Wyzwanie polegające na analizie stanu funkcjonowania sądów cywilnych w dobie pandemii COVID-19 podjęła grupa badaczy prawa procesowego, pochodzących z 23 krajów i reprezentujących pięć kontynentów¹. Przygotowali oni monografię pt. „Civil Courts Coping with COVID-19” (pol. „Sądy cywilne zmagające się z wirusem COVID-19” [tłumaczenie własne]), zredagowaną przez Barta Kransa (Uniwersytet Lejdeski) i Annę Nylund (Uniwersytet w Tromsø). Książka została wydana nakładem wydawnictwa Eleven Inter-

¹ David Bamford (Uniwersytet Flidersa), Piet Taelman (Uniwersytet Gandawski), Freddie Didier Jr. (Federalny Uniwersytet w Bahii), Hermes Zaneti Jr. (Federalny Uniwersytet w Espirito Santo), Ravi Peixoto (Uniwersytet Stanowy w Rio de Janerio), Catherine Piché (Uniwersytet Montrealski), Yulin Fu (Uniwersytet Pekijski), Alan Uzelac (Uniwersytet w Zagrzebiu), Clement Salung Petersen (Uniwersytet Kopenhaski), John Sorabji (UCL), Laura Ervo (Uniwersytet w Örebro), Frédérique Ferrand (Uniwersytet w Augsburgu), Wolfgang Hau (Uniwersytet Ludwika i Maksymiliana w Monachium), Elisabetta Silvestri (Uniwersytet w Pawii), Shusuke Kakiuchi (Uniwersytet Tokijski), Vigita Vëbraité (Uniwersytet Wileński), Bart Krans (Uniwersytet Lejdeski), Anna Nylund (Uniwersytet w Tromsø), Christian Delgado Suárez (Papieski Uniwersytet Katolicki Peru, Uniwersytet w Limie), Piotr Rylski (Uniwersytet Warszawski), Jeffrey Pinsler (Narodowy Uniwersytet Singapuru), Aleš Galič (Uniwersytet Lublański), Kuan-Ling Shen (Państwowy Uniwersytet Tajwański), Santiago Pereira Campos (Uniwersytet w Montevideo) i Richard Marcus (Uniwersytet Kalifornijski [Hastings]).

national Publishing w lutym 2021 r., a więc podczas kolejnej fali pandemii COVID-19, i jest jedną z pierwszych publikacji rozważających sytuację sądów cywilnych w tym okresie w perspektywie globalnej. Jak wskazują redaktorzy², ten szeroko zakrojony projekt wydawniczy poprzedziły badania przeprowadzone w kwietniu 2020 r. dotyczące pierwszej reakcji wymiaru sprawiedliwości na kryzys epidemiczny w 15 państwach kultury *civil law*³. Natomiast badania, które zaowocowały wydaniem przedmiotowej monografii, zostały przeprowadzone, gdy pandemia stała się już elementem „nowej rzeczywistości”. Dzięki temu ujmują także krytyczną analizę podejmowanych działań i wprowadzonych zmian legislacyjnych oraz przewidują ich wpływ na przyszłość wymiaru sprawiedliwości w sprawach cywilnych⁴. W ten sposób monografia, poza oczywistym walorem sprawozdawczym i edukacyjnym, ma znaczenie dla rozwoju praktyki legislacyjnej i nauki prawa procesowego. Na uznanie zasługuje też okoliczność, że książka została opublikowana w konwencji *open access*, co pozwala na skuteczniejsze rozpowszechnienie płynących z niej wniosków⁵.

3. Monografia składa się z rozdziału wprowadzającego, 23 rozdziałów dotyczących poszczególnych jurysdykcji⁶ oraz konkluzji przygotowanych przez redaktorów. Autorzy rozdziałów poświęconych różnym porządkom prawnym zostali poproszeni o sporządzenie krótkiego artykułu na temat wpływu COVID-19 na sądy cywilne w ich kraju, ze zwróceniem uwagi na jeden lub kilka wybranych aspektów, które uważają za interesujące⁷. Wobec tak postawionego zadania, przedstawione analizy są istotnie zróżnicowane pod kątem charakteru, zakresu przedmiotowego i długości. Biorąc jednak pod uwagę pierwotne odmienności dotyczące funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości na świecie, a także niejednorodny stopień zagrożeń epidemicznych i podejmowanych środków zaradczych, takie podejście konstrukcyjne znajduje swoje uzasadnienie. Rozdziały poświęcone poszczególnym jurysdykcjom zostały przedstawione w monografii w porządku alfabetycznym.

4. Wszyscy autorzy podejmują temat tego, w jaki sposób sądy cywilne funkcjonowały podczas pierwszego roku pandemii oraz jakie zmiany organizacyjne lub legislacyjne zostały wprowadzone do poszczególnych porządków prawnych w tym czasie. Dzięki temu recenzowana monografia pozwala na porównawcze ujęcie wpływu pandemii na wymiar sprawiedliwości w sprawach cywilnych i poczynienie wniosków ogólnych.

² B. Krans, A. Nylund, *Civil Courts Coping with COVID-19 – Exceptional Times, Normal Times, New Times?* [w:] *Civil Courts Coping with COVID-19*, red. B. Krans, A. Nylund, Haga 2021, s. 3.

³ Zob. Raport *The Functioning of Courts in the COVID-19 Pandemic: A Primer*, Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, 2.11.2020 r., <https://www.osce.org/odihr/469170> (dostęp 30.12.2021 r.).

⁴ Jak zauważył W. Hau, cytując znane niemieckie powiedzenie, przewidywanie jest trudne, zwłaszcza jeśli dotyczy przyszłości. W. Hau, *COVID-19, Civil Justice 2020 and German Courts 2021?* [w:] *Civil Courts...*, red. B. Krans, A. Nylund, s. 99.

⁵ Książka jest dostępna na stronach: <https://boeken.rechtsgebieden.boomportaal.nl/publicaties/9789462362048#215> oraz http://www.escoladaajuris.org.br/observatorio/images/Libro_version%CC%81n_final_CivilCourtsCopingwithCovid-19.pdf (dostęp 30.12.2021 r.).

⁶ W recenzowanej monografii znajdują się rozdziały poświęcone porządkom prawnym następujących państw: Australii, Belgii, Brazylii, Kanady, Chin, Chorwacji, Dani, Anglii, Finlandii, Francji, Niemiec, Włoch, Japonii, Litwy, Holandii, Norwegii, Peru, Polski, Singapuru, Słowenii, Tajwanu, Urugwaju, USA.

⁷ B. Krans, A. Nylund, *Civil Courts Coping with Covid-19 – Exceptional Times...*, s. 4–5.

Jak się okazuje, w pierwszym kwartale 2020 r. wiele z państw, nawet tych wysoko rozwiniętych, nie była przygotowana na sprawowanie wymiaru sprawiedliwości w sytuacji kryzysu epidemicznego. Tymczasowe zamknięcie sądów – mocą decyzji władz państwowych lub administracji sądowej⁸ – miało miejsce w Belgii⁹, Urugwaju¹⁰ czy na Słowenii¹¹, natomiast w kilku innych krajach, w tym w Polsce¹² i Chorwacji¹³, mieliśmy do czynienia z faktycznym zaprzestaniem działalności sądów w marcu i kwietniu 2020 r. Przykładowo wszystkie sądy pokoju w Brukseli zostały zamknięte na cały okres tzw. pierwszej fali pandemii¹⁴. Dopiero w drugiej połowie marca 2020 r. belgijska Komisja Zarządzania Sądami i Trybunałami ustaliła, że wszystkie sądy powinny funkcjonować, choć w ograniczonym zakresie – zapewniając dostęp do rejestrów sądowych i rozpoznając jedynie sprawy pilne (wyłącznie na podstawie dokumentów). Co więcej, przez ponad miesiąc w Belgii niemożliwe było wszczynanie nowych postępowań w sprawach innych niż te objęte katalogiem spraw pilnych¹⁵. Ograniczenie wymiaru sprawiedliwości wyłącznie do spraw pilnych było zresztą zabiegiem wykorzystywanym dość powszechnie. Takie rozwiązanie zastosowano m.in. na Słowenii¹⁶, w Belgii¹⁷, Polsce¹⁸ i w Urugwaju¹⁹. Jednocześnie w wielu państwach (Polska²⁰, Urugwaj²¹, Brazylia²²) wprowadzono czasowe zawieszenie biegu terminów procesowych lub materialnoprawnych bądź zawieszenie (z mocy prawa) postępowań w określonych kategoriach spraw²³.

Tam, gdzie sądy – pod względem organizacyjnym – były lepiej przygotowane do funkcjonowania w warunkach kryzysu epidemicznego – rozpoznawały one wszystkie sprawy, przy czym tradycyjne rozprawy zostały odroczone lub ograniczone do spraw pilnych

⁸ Jak wskazuje P. Taelman, w Belgii prezesi poszczególnych sądów początkowo podejmowali indywidualne decyzje o całkowitym zamknięciu sądów.

⁹ P. Taelman, *The Impact of COVID-19 on Civil Procedure in Belgium* [w:] *Civil Courts...*, red. B. Krans, A. Nylund, s. 16.

¹⁰ S. Pereira Camposo, *The Impact of the COVID-19 Pandemic on the Civil Procedure in Uruguay* [w:] *Civil Courts...*, red. B. Krans, A. Nylund, s. 190.

¹¹ A. Galič, *Coping with an Outdated and Rigid Civil Procedure in the Era of COVID-19 – The Experience of Slovenia* [w:] *Civil Courts...*, red. B. Krans, A. Nylund, s. 174.

¹² P. Rylski, *Transformation of Polish Civil Procedure in Light of COVID-19* [w:] *Civil Courts...*, red. B. Krans, A. Nylund, s. 157.

¹³ A. Galič, *Coping with an Outdated...*, s. 173–174.

¹⁴ P. Taelman, *The Impact of COVID-19...*, s. 16, przypis 3.

¹⁵ P. Taelman, *The Impact of COVID-19...*, s. 16.

¹⁶ A. Galič, *Coping with an Outdated...*, s. 174–175.

¹⁷ P. Taelman, *The Impact of COVID-19...*, s. 18.

¹⁸ P. Rylski, *Transformation of Polish...*, s. 157.

¹⁹ S. Pereira Camposo, *The Impact of the COVID-19 Pandemic...*, s. 190.

²⁰ P. Rylski, *Transformation of Polish...*, s. 157.

²¹ S. Pereira Camposo, *The Impact of the COVID-19 Pandemic...*, s. 190.

²² F. Didier Jr., H. Zaneti Jr., R. Peixoto, *Brazilian Precedents in COVID-19 – Supreme Court Matters* [w:] *Civil Courts...*, red. B. Krans, A. Nylund, s. 25.

²³ Np. w Chorwacji zawieszono prowadzenie postępowań egzekucyjnych i upadłościowych. Zob. A. Uzelac, *Croatian Civil Justice v. COVID-19 – The Empire Strikes Back* [w:] *Civil Courts...*, red. B. Krans, A. Nylund, s. 49.

(np. w Holandii²⁴, Singapurze²⁵ czy Japonii²⁶). Co ciekawe, w Danii²⁷ czy w Chinach²⁸, pomimo fizycznego zamknięcia budynków sądowych dla stron, zarówno sędziowie, jak i pracownicy administracji byli w stanie kontynuować wykonywanie swoich zadań.

5. Lektura monografii prowadzi do wniosku, że możliwość sprawnego i skutecznego dostosowania wymiaru sprawiedliwości do sytuacji epidemicznej zależała przede wszystkim od dwóch czynników, tj. istnienia: 1) wyczerpujących, a jednocześnie elastycznych przepisów procedury cywilnej oraz 2) odpowiedniej infrastruktury technologicznej. W Norwegii jeszcze przed pandemią rozprawy zdalne i hybrydowe były dopuszczalne, o ile sąd uznał taką formę procedowania za konieczną i niebudzącą zastrzeżeń. Wobec tego w czasie pandemii norweskie sądy były w stanie rozpoznawać do 80% toczących się spraw²⁹. Z kolei sądy chińskie, działające od kilku lat w ramach postępowań prowadzonych niemal w całości elektronicznie, zachowały pełną efektywność orzecznictwa z czasów sprzed pandemii³⁰. Również inne państwa charakteryzujące się dojrzałym systemem wymiaru sprawiedliwości, w tym Niemcy³¹ i Japonia³², były w stanie zapewnić jego funkcjonowanie w zadowalającym zakresie bez uchwalania tymczasowych bądź przygotowanych naprędce ustaw modyfikujących przedpandemiczny kształt postępowania cywilnego. Jednakże – jak wskazują Wolfgang Hau (Niemcy) i Shusuke Kakiuchi (Japonia) – mimo wysokiej jakości przepisów prawa, niedostatki w informatyzacji sądów spowodowały powstanie opóźnień w rozpoznawaniu spraw cywilnych. Tymczasem sądy państw, którym przyszło funkcjonować w mozaice uchwalanych w pośpiechu i często zmieniających się ustaw czy zarządzeń organów państwowych, pogrążyły się w stagnacji³³. Nie były one w stanie zapewnić poziomu ochrony prawnej odpowiadającego minimalnym wymogom sformułowanym przez Europejski Instytut Prawa w „Principles for the COVID-19 crisis” (pol. „Zasady na czas kryzysu COVID-19” [tłumaczenie własne])³⁴.

6. Nie jest zaskoczeniem, że w recenzowanej monografii istotne miejsce zajmuje kwestia informatyzacji sądów i organizacji tzw. rozpraw zdalnych, tj. przeprowadzanych za pomocą

²⁴ B. Krans, *The Aftermath of the COVID-19 Pandemic in the Netherlands – Seizing the Digital Gains* [w:] *Civil Courts...*, red. B. Krans, A. Nylund, s.130.

²⁵ J. Pinsler, *Singapore Civil Procedure and COVID-19* [w:] *Civil Courts...*, red. B. Krans, A. Nylund, s. 168.

²⁶ S. Kakiuchi, *Impact of COVID-19 on Japanese Civil Justice* [w:] *Civil Courts...*, red. B. Krans, A. Nylund, s. 115.

²⁷ C. Salung Petersen, *Digitalization of Danish Civil Justice – Perspectives from the Pandemic* [w:] *Civil Courts...*, red. B. Krans, A. Nylund, s. 57.

²⁸ Y. Fu, *Civil Justice in China in the COVID-19 Period* [w:] *Civil Courts...*, red. B. Krans, A. Nylund, s. 42.

²⁹ A. Nylund, *COVID-19 and Norwegian Civil Justice* [w:] *Civil Courts...*, red. B. Krans, A. Nylund, s. 141. Zob. L. Ervo, *Pandemic and Digitalization – The Situation in the Finnish Lower Courts* [w:] *Civil Courts...*, red. B. Krans, A. Nylund, s. 75.

³⁰ Y. Fu, *Civil Justice...*, s. 42.

³¹ W. Hau, *COVID-19, Civil Justice...*, s. 96.

³² S. Kakiuchi, *Impact of COVID-19...*, s. 116.

³³ Np. Belgia, Słowenia, Polska, Chorwacja, Urugwaj.

³⁴ https://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/Publications/ELI_Principles_for_the_COVID-19_Crisis.pdf (dostęp 30.12.2021 r.).

środków porozumiewania się na odległość. W tym zakresie ciekawym przykładem jest opisana przez Johna Sorbaji'ego transformacja formy rozprawy przed angielskimi sądami cywilnymi³⁵. Wprawdzie sądy angielskie miały doświadczenia z posiedzeniami organizacyjnymi prowadzonymi za pomocą środków porozumiewania się na odległość, ale dotychczas rozprawy odbywały się co do zasady przy obecności wszystkich uczestników postępowania w budynku sądu, zaś sądy pozostawały niechętne pilotażowym programom rozpraw zdalnych realizowanym od 2016 r. Zmianę w tym zakresie wymusiła kryzysowa sytuacja epidemiczna, wobec której rozprawa w formie stacjonarnej stała się wyjątkiem od zasady organizowania rozpraw online z użyciem narzędzi takich jak Zoom czy Skype for Business. Podstawę prawną tej transformacji stanowiły zarówno uchwalone w trybie pilnym przepisy, jak również wiążące wytyczne dla wymiaru sprawiedliwości (ang. *practice directions*). Choć John Sorbaji wskazuje na mankamenty nowej regulacji dotyczącej udziału publiczności w rozprawach prowadzonych online, stworzona na potrzeby pandemii COVID-19 formuła rozpoznawania spraw cywilnych funkcjonuje bardzo sprawnie. Słuszne wydaje się też zapatrywanie tego autora, że rozprawy zdalne stały się elementem „nowej rzeczywistości” i będą praktykowane także po zakończeniu pandemii³⁶ z uwagi na pozytywny wpływ na efektywność i koszty postępowania³⁷. Nie oznacza to jednak, że procedowanie w trybie zdalnym ma szansę całkowicie zastąpić tradycyjny sposób prowadzenia rozpraw. W niektórych rodzajach spraw, np. w sprawach rodzinnych, potrzeba osobistego kontaktu ze stronami i świadkami będzie marginalizowała zdalne formy rozprawy³⁸. Wielokrotnie najbardziej efektywnym rozwiązaniem okaże się forma hybrydowa, pozwalająca na prowadzenie rozprawy w budynku sądu z udziałem publiczności i jednocześnie uczestnictwem stron, świadków i biegłych w formule tele- lub wideokonferencji³⁹.

Toczoną w monografii dyskusję dotyczącą rozwoju rozpraw zdalnych istotnie wzbogacają rozważania o związanych z nimi ryzykach, które – choć nie podważają ogólnie pozytywnej oceny tej formy procedowania w sprawach cywilnych – wymagają szczególnej uwagi ze strony zarówno ustawodawcy, jak i samych sądów. Po pierwsze, wątpliwości budzi, czy rozprawy zdalne pozwalają w stopniu zadowalającym realizować zasadę bezpośredniości. Zarówno sędziowie, jak i pełnomocnicy wskazują, że w czasie rozpraw zdalnych traci się pewien zakres komunikacji niewerbalnej, co może wpływać na ogólny poziom komunikacji czy prawidłową ocenę wiarygodności zeznań świadków czy wyjaśnień stron. Po drugie, rozprawy zdalne mogą stanowić zagrożenie dla zasady równości stron w sytuacji, w której jedna z nich ma istotnie słabszy sprzęt, dostęp do internetu lub

³⁵ J. Sorbaji, *Developing the New Normal for English Civil Procedure Post COVID-19* [w:] *Civil Courts...*, red. B. Krans, A. Nylund, s. 63–72.

³⁶ J. Sorbaji, *Developing the New Normal...*, s. 66.

³⁷ B. Krans, *The Aftermath of the COVID-19...*, s. 131.

³⁸ C. Piché, *The 'New Normal' of Civil Procedure in Canada – Technological Efficiency over Proportionality and Accuracy of Outcomes* [w:] *Civil Courts...*, red. B. Krans, A. Nylund, s. 38; B. Krans, *The Aftermath of the COVID-19...*, s. 134.

³⁹ J. Sorbaji, *Developing the New Normal...*, s. 66–67. Zob. także V. Vėbraitė, *Impact of COVID-19 Pandemic on Lithuanian Civil Justice* [w:] *Civil Courts...*, red. B. Krans, A. Nylund, s. 127.

po prostu mniejsze umiejętności w zakresie nowych technologii⁴⁰. Po trzecie, jak wspomniano powyżej, w kontekście rozpraw zdalnych dużym wyzwaniem jest zapewnienie efektywnej możliwości udziału osób trzecich w charakterze publiczności⁴¹.

7. Na podstawie recenzowanej książki uprawniony wydaje się wniosek, że faktyczny brak możliwości organizowania rozpraw w formie tradycyjnej, przy jednoczesnych trudnościach związanych z rozprawami zdalnymi, zaowocował wzmocnieniem koncepcji procesu pisemnego. W Polsce zmiany legislacyjne umożliwiające sądowi rezygnację z rozprawy (pod pewnymi warunkami) oraz oddalenie powództwa oczywiście bezzasadnego bez doręczania odpisu pozwu pozwanemu zostały wprowadzone już w 2019 r.⁴² Z kolei w Belgii pierwsze tego typu rozwiązanie zostało wprowadzone w 2020 r. i miało charakter tymczasowy, gdyż zostało poddane krytyce środowisk prawniczych⁴³. Podobnie we Francji ograniczenie zasady ustności w procesie cywilnym nastąpiło w okresie pandemii. Pomimo że regulacja umożliwiająca oddalenie wniosku o zabezpieczenie na posiedzeniu niejawnym (gdy jest on niedopuszczalny lub w sprawie nie zachodzi potrzeba udzielenia tymczasowej ochrony prawnej) wzbudziła wątpliwości natury konstytucyjnej, francuska Rada Konstytucyjna zaakceptowała możliwość procedowania przez sąd bez rozprawy, a takie rozwiązanie procesowe zostało na stałe wprowadzone do francuskiego systemu prawnego⁴⁴. Rozważania na temat wyłącznie pisemnego rozpoznawania spraw cywilnych przedstawione przez Piotra Rylskiego (Polska), Frédérique’a Ferranda (Francja) i Pieta Taelmana (Belgia) wyróżniają się na tle innych opracowań zawartych w monografii pod kątem argumentacji o charakterze dogmatycznym⁴⁵, podnosząc poziom merytoryczny książki.

8. W monografii zasygnalizowano także ciekawą problematykę rozwoju alternatywnych form rozwiązywania sporów prowadzonych online (ODR, ang. *online dispute resolution*). W czasie gdy funkcjonowanie sądów jest zaburzone, a czas trwania postępowań wydłuża się, jeszcze większą uwagę zwraca się na możliwość załatwienia sprawy bez udziału sądu⁴⁶. Jednakże ze względu na konieczność utrzymywania dystansu społecznego prowadzenie tradycyjnych sesji mediacyjnych w czasie pandemii nie było możliwe. Wobec tego we Włoszech⁴⁷, w Japonii⁴⁸ i na Litwie⁴⁹ upowszechniło się prowadzenie mediacji za pomocą środków porozumiewania się na odległość, pomimo braku kompleksowych regulacji w tym zakresie. Taki sposób procedowania wiąże się z analogicznymi wyzwaniami, m.in. w zakresie efektywności komunikacji lub bezpieczeństwa cyfrowego, jak rozprawy

⁴⁰ B. Krans, *The Aftermath of the COVID-19...*, s. 133.

⁴¹ B. Krans, *The Aftermath of the COVID-19...*, s. 132.

⁴² P. Rylski, *Transformation of Polish...*, s. 158.

⁴³ P. Taelman, *The Impact of COVID-19...*, s. 18–21.

⁴⁴ F. Ferrand, *COVID-19 and French Civil Justice – What Future for Civil Hearings?* [w:] *Civil Courts...*, red. B. Krans, A. Nylund, s. 86.

⁴⁵ F. Ferrand, *COVID-19 and French...*, s. 86–87.

⁴⁶ J. Sorabji, *Developing the New Normal...*, s. 65.

⁴⁷ E. Silvestri, *COVID-19 and Civil Justice – News from the Italian Front* [w:] *Civil Courts...*, red. B. Krans, A. Nylund, s. 106–107.

⁴⁸ S. Kakiuchi, *Impact of COVID-19...*, s. 120–121.

⁴⁹ V. Vèbraité, *Impact of COVID-19...*, s. 125.

zdalne, ale przyspiesza i ułatwia przebieg mediacji, dając stronom szansę na zawarcie ugody. Upowszechnienie stosowania ODR stanowi kolejny przykład rozwiązania wymuszonego przez pandemię, które ma szansę poprawić efektywność wymiaru sprawiedliwości i powinno pozostać w systemie postępowania cywilnego na stałe.

9. Na wzmiankę zasługują również rozważania dotyczące specyficznych procedur powołanych do załatwiania sporów, których bezpośrednią przyczyną są zmiany społeczno-gospodarcze związane z pandemią COVID-19⁵⁰. Przykładowo w Singapurze postępowania zabezpieczające w tego typu sprawach zostały tymczasowo wyłączone z drogi sądowej i powierzone urzędnikom (asesorom) powołanym przez ministerstwo sprawiedliwości⁵¹. Tego rodzaju postępowania zabezpieczające są ograniczone do spraw wynikających z umów, na których wykonanie lub niewykonanie wpływ miała sytuacja epidemiczna, a w których uprzednio doszło do próby polubownego załatwienia sprawy. Postępowania te są bezpłatne; wszczyna się je za pomocą indywidualnych profili elektronicznych oferowanych przez państwo (analogicznych do stosowanego w Polsce „Profilu zaufanego”), przy czym doręczenie pisma inicjującego postępowanie pozwanemu może nastąpić choćby za pomocą maili, portali społecznościowych czy systemów do wymiany wiadomości elektronicznych. Rozprawa w takiej sprawie co do zasady przeprowadzana jest za pomocą korespondencji mailowej, zaś rozstrzygnięcie asesora nie jest zaskarżalne, choć z natury ma wyłącznie tymczasowy charakter. Przedstawiona przez Jeffrey Pinslera procedura unaocznia daleko idące przemiany spowodowane pandemią, a jednocześnie stawia pod znakiem zapytania kwestię zachowania w tego typu postępowaniach sprawiedliwości proceduralnej (choć sam autor nie porusza tego zagadnienia).

10. Podsumowując, recenzowana monografia stanowi przekrojowe opracowanie zmian w przepisach i funkcjonowaniu sądów cywilnych spowodowanych pandemią COVID-19. Z oczywistych względów nie jest to dzieło wyczerpujące. Natomiast lektura rozdziałów omawiających sytuację prawną i organizacyjną w poszczególnych krajach stanowi dobry punkt wyjścia do prowadzenia dalszych badań prawnoporównawczych, oceny nowych rozwiązań proceduralnych przyjętych w polskim porządku prawnym oraz formułowania postulatów dotyczących przyszłości wymiaru sprawiedliwości. Lektura książki pod redakcją Barta Kransa i Anny Nylund nie pozostawia bowiem wątpliwości, że rozpoznawanie spraw cywilnych nie wróci już w pełni do dotychczasowej, tradycyjnej formuły. Dyskusji wymaga jednak, które z wprowadzonych zmian powinny pozostać na stałe w postępowaniu cywilnym. W szczególności upowszechnienie stosowania nowych technologii w sądownictwie – choć nieodzowne – rodzi potrzebę uwzględnienia związanych z nim ryzyk dotyczących m.in. możliwości sprawowania społecznej kontroli wymiaru sprawiedliwości.

⁵⁰ Zob. także W. Hau, *COVID-19, Civil Justice...*, s. 94–95.

⁵¹ J. Pinsler, *Singapore Civil...*, s. 170–171.